

PAPER DETAILS

TITLE: GARİB-NÂME'DE BAZI BASİT FİİLLERDE ÇOK ANLAMLILIK

AUTHORS: Serpil SOYDAN

PAGES: 54-65

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/909102>

<p>ULUSLARARASI DİL, EDEBİYAT VE KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ</p> <p>INTERNATIONAL JOURNAL OF LANGUAGE, LITERATURE AND CULTURE RESEARCHES</p> <p>МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ, ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИХ И КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ</p>	<p>Cilt: 2, Sayı: 2, 2019</p> <p>Vol: 2, Issue: 2, 2019</p> <p>Sayfa – Page: 54-65</p> <p>E-ISSN: 2667-4262</p>
---	---

GARİB-NÂME'DE BAZI BASİT FİİLLERDE ÇOK ANLAMLILIK

POLYSEMY IN THE SOME BASE VERBS THE GARİB-NÂME

Serpil SOYDAN*

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p> Geliş: 13.05.2019</p> <p> Kabul: 03.07.2019</p> <hr/> <p>Anahtar Kelimeler:</p> <p>Çok anlamlılık, Fiil, Kök, Garibnâme.</p> <hr/> <p>Araştırma Makalesi</p>	<p>Garib-nâme, Türk edebiyatının Anadolu Türkçesiyle yazılmış, on dördüncü yüzyıldaki en büyük mesnevisidir. Ahlâkî, tasavvufî ve öğretici bir mesnevidir. Türk dili ve edebiyatının önde gelen, değerli ve temel eserlerindendir. Halkı eğitmek amacıyla Türkçe yazılmış olan Garib-nâme'de ve şiirlerinde Yunus Emre'nin ve Mevlânâ'nın tesiri büyüktür. Dili sade bir şekilde kullanan Âşık Paşa, Türkçenin şuurlu ve bilgili bir savunucusudur. Türk kültürünü yansıtan bu eserde yer alan bazı kök fiiller, çok anlamlılık açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çok anlamlılık, değişik etkenlerle bir göstergenin yansıttığı temel anlamın dışında yeni kavramları anlatır durumda olmasıdır. Bir sözcüğün, dil içi anlamsal nedenlerle genişleyerek birden çok kavramı gösterebilme özelliği kazanmasıyla ortaya çıkan anlam olgusudur. Amaç, basit fiillerin hangi anlamlarda kullanıldığını tespit etmeye çalışmaktır. Bu çalışmada on basit fiil çok anlamlılık açısından incelenmiştir. Bunlar; aç-, bil-, bit-, çık-, dak-, dol-, dut-, geç-, kal-, yit- fiilleridir. Bu kök fiillerin çok anlamlılık açısından sayısal verileri şöyledir: aç- : 4, bil- : 5, bit- : 9, çık- : 3, dak- : 2, dol- : 3, dut- : 12, geç- : 3, kal- : 5, yit- : 3. Anlam bakımından en fazla sayıda bit- ve dut- fiillerinin, en az sayıda dak-, geç-, çık-, dol-, yit- fiillerinin kullanıldığı görülmektedir.</p>
ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p> Received: 05.13.2019</p> <p> Accepted: 07.03.2019</p> <hr/> <p>Keywords:</p> <p>Polysemy, Verb, Base, Garib-nâme.</p> <hr/> <p>Research Article</p>	<p>Garib-nâme is the largest masnavi in the fourteenth century written in Anatolian Turkish of Turkish literature. It is a moral, mystical and instructive masnavi. It is one of the leading, valuable and fundamental works of Turkish language and literature. Yunus Emre and Mevlana have great influence in the Garib-nâme and poems written Turkish in order to educate the public. Âşık Pasha, who uses the language in a simple way, is a conscious and knowledgeable advocate of Turkish. Some of the root verbs in this work reflecting Turkish culture have been tried to be evaluated in terms of polysemy. Polysemy is the expression of new concepts outside the basic meaning that reflects an indicator. Polysemy is that it refers to new concepts other than the basic meaning that an indicator reflects with various factors. It is a meaningful phenomenon that is created by the fact that a word is capable of showing multiple concepts by expanding for semantic reasons. The aim is to try to determine what meanings the simple verbs have. In this study, ten simple verbs were examined in terms of multiple significance. These; open, know, finish, go out, wear, fill up, gather, pass away, stay, disappear verbs. The numerical data of these root verbs in terms of multivariate are as follows: open: four, know: five, finish: nine, go out: three, wear: two, fill up: three, hold: twelve, pass away: three, stay: five, lost: three. In terms of meaning, the most number of finish and hold verbs, the least number of minutes, attach, pass away, go out, fill, lost verbs are used.</p>

* Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Niğde / Türkiye, E-mail: srp_syd78@hotmail.com.

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7180-8769>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz (APA):

Soydan, Serpil (2019). "Garib-nâme'de Bazı Basit Fiillerde Çok Anlamlılık". *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi (UDEKAD)*, 2 (2): 54-65.

Extended Abstract

The Garib-nâme was written during the foundation period of the Ottoman Empire in the 14th century. The work is one of the leading and valuable sources of Turkish language and literature. Turkish literature written in Anatolian Turkish, XIV. century is the largest mesnevi. In Garib-nâme and his poems, Yunus and Mevlana have great influence. This work written in Turkish in order to educate the people is a moral, mystical and instructive masnavi. It is one of the greatest works of Turkish Sufi literature. This work has been used in this study. Garib-nâme's author Âşık Pasha is a mystic poet. Âşık Pasha, who uses the language simply, is a conscious and knowledgeable plaintiff of Turkish.

In this study, simple verbs were examined in terms of multifaceted and it was tried to determine what meanings were loaded.

Some of the definitions made on the meaningfulness are as follows: Multivariate is the expression of new concepts outside the basic meaning of an indicator with different factors. The meaning of a word, meaning that the expansion of the meaning of multiple concepts through the emergence of the meaning is a phenomenon. As the method of the study, screening method was preferred.

The verses passed by the verbs and their meanings have been tried to be given. In addition to the couplets taken as examples, the abbreviation of the work and the couplet and page number are given.

Some verbs found in the work and the meanings of these verbs are as follows: In the work of the open-verb; increasing appetite, healthy stomach; the meaning such as (secret) say; (eye) open; (road, etc.) to open, to remove obstacles has been used.

Know verb; It has been found that it is used in meanings such as reach; learn; taste, understand.

Grow verb, It has been found that it is used in meanings such as to keep up; grow; to flourish; to obtain; come up; (connected); length end; come to an end; to be created.

Get out- verb; It is seen that it is used in the meaning of ascension, get away from where it is; arrive from the inside out;

Plug-in verb is determined that they are used to give names and impose meaning.

Fill verb is determined to be used in the meaning of coating; gather somewhere; come together; burn.

Keep verb seems to be used in the meaning of replacing something, covering; to store; possession; replacing an object that does not exist; grasp his hand, keep; hold for a certain time, stop; settle, occupy; capture; keep in any case; flip evaluate.

Pass away verb is used in the meaning of giving up, actual, go from one place to another; sit; to leave;

Stay verb seems to be used in terms of maintaining any situation, to install a work on one's work; sustain life; live; to be distracted; to walk

Disappear verb has been found to be used in their meaning get lost, suffice, reach.

The aim is to determine the meanings of the verbs in the root. In this study ten simple verbs were examined in terms of multiple significance. These; open, know, finish, go out, attach, fill up, gather, pass, stay, disappear verbs. The numerical data of these simple verbs in terms of multifaceted are: open: four, know: five, finish: nine, go out: three, attach: two, fill: three, take: twelve, pass: three, stay: five, disappear: three.

In terms of meaning, the most number of finish and hold verbs, the least number of minutes, attach, pass, exit, fill, disappear verbs are used.

These findings are the data obtained as a result of a partial study. Further studies on this work will provide more detailed data.

Giriş

XIV. yüzyılda Osmanlı Devletinin kuruluş devrinde yazılmış olan Garib-nâme, Türk dil ve edebiyatının önde gelen, değerli ve temel eserlerindendir. Türk edebiyatının Anadolu Türkçesiyle yazılmış, XIV. yüzyıldaki en büyük mesnevisidir. Türk kültürünü büyük ölçüde kendinde toplamış, Türk hayat ve yaşayışını en iyi şekilde yansıtmıştır (Yavuz 2000: X). Garib-nâme, ahlâkî, tasavvufî ve öğretici bir mesnevidir. Türk tasavvuf edebiyatının en büyük eserlerindendir. Bu eserinde dili sade bir şekilde kullanan Âşık Paşa, Türkçenin şuurlu ve bilgili bir savunucusudur (Kabaklı 1997: 354). 1330 tarihinde biten bu eser on bâb üzerine kurulmuş ve mesnevi tarzında kaleme alınmıştır. Eserde tasavvuf umdeleri anlatılmakta, on bâb tekrar kendi arasında on destana ayrılmaktadır. Garib-nâme'de ve şiirlerinde Yunus ve Mevlânâ'nın tesiri büyüktür. Garib-nâme, halkı eğitmek amacıyla Türkçe yazılmış bir eserdir. Garib-nâme'nin yazarı Âşık Paşa, mutasavvıf bir şairdir. Kırşehir'de doğan Âşık Paşa, öğrenimini Süleymân-ı Kırşehrî'den yapmıştır (BTK: I/299).

Bu makalede Garib-nâme'deki bazı basit fiiller, çok anlamlılık açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kahraman (2015: 15), çok anlamlılığı, bir sözcüğün birden çok anlamı içermeye niteliği, birçok anlamı olma durumu ve özelliğidir, şeklinde açıklar (2015: 15). Aksan ise (2016: 89-90), çok anlamlılıkla ilgili şu açıklamaya yer verir: Değişik etkenlerle bir göstergenin yansıttığı temel anlamın yanı sıra yeni yeni kavramları anlatır durumda olmasıdır (2016: 89-90). Nizamettin Uğur (2007: 40)'a göre, çok anlamlılık, bir sözcüğün, ikincil nedenlilik denilen dil içi anlamsal nedenlerle genişlemesi sonucu birden çok kavramı gösterebilme özelliği kazanmasıyla ortaya çıkan anlam olgusudur (2007: 40).

Karaağaç (1994: 35), “Aralarında binlerce yıllık yaş farkı bulunan, şekil ve anlamların birlikte yaşadıkları birer yuva olan dillerin belirli yer ve zamanlarında, aynı ses değerine sahip, fakat anlam ve fonksiyonca farklı eş sesli şekillerle, aynı şekil ile karşılanan farklı anlamlar, çok anlamlı şekiller bulunur. Kelimenin kullanıldığı her farklı alan, farklı anlam demek olduğu için aynı kelime altında farklı anlamlar yani çok anlamlılık ortaya çıkar.” açıklamasına yer verir (1994: 35).

Michel Breal (1924: 144'den aktaran Egro 2009: 847) tarafından çok anlamlılığın, daha fazla eksilti¹ (İng.ellipsis) olaylarından meydana geldiği ifade edilmiştir. Bir dilin çok anlamlılığı, o dili konuşan topluluğun medeniyet ve ilerleme seviyesine bağlanmıştır (1924: 144'den aktaran Egro 2009: 847).

Copestake ve Briscoe'ya göre, sistematik ve yapısal olmak üzere ikiye ayrılarak incelenen çok anlamlılık, esas itibarıyla kelimelerin ön yani temel anlamlarından ortaya çıkarak ön anlamın oluşturduğu anlam dairesine benzerlik, yakınlık, yakıştırma ilgisiyle nispi olarak bağlı yan anlamların oluşturduğu çok anlamlılık bütünüdür (Copestake-Briscoe 1996'dan aktaran Berbercan 2013: 85).

¹ Anlatımda kolaylık sağlamak için bir kelimenin, bir kelime grubunun veya bir cümlenin bazı öğelerinin atılıp eksiltilerek kullanılması olayıdır. Örneğin, foto “fotoğraf”, oto “otomobil”, giriş “giriş kapısı” (Korkmaz 2010: 81).

Çok anlamlılık üzerine Berbercan'ın makalesi dışında pek çok çalışma yapılmıştır. Çok anlamlılık ve anlam olayları üzerine yapılan çalışmalardan bazıları şöyledir: “Ali Şir Nevâî'nin Eserlerinde Yer Alan Fiillerde Çok Anlamlılık” (Soydan 2015); “Türkiye Türkçesindeki Kök Fiillerin Yapı ve Anlam Özellikleri” (Gedizli 2013); “Türkiye Türkçesi ve Türk Lehçelerinde Kuru Sözcüğünün Anlam Boyutları Üzerine Art ve Eş Zamanlı Bir Yaklaşım” (Toprak-Besli 2015); *Batı Türkçesinde Anlam Değişmeleri* (Selçuk 2000); *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri* (Erol 2002); “Türkçede yal “dinlenme; izin; ücret” ve Çok Anlamlılık” (Öner 2012); “Kâmûs-ı Türkî'den Türkçe Sözlük'e Anlam Değişmeleri-Eylemler” (Doğru 2013); “Kutadgu Bilig'de Kör- “Görmek”: Çok Anlamlılık, Metafor ve Gramerleşme” (Gökçe 2015); *Çağatay Türkçesinde Basit Fiiller ve Fiilden Fiil Yapım Eki Alan Fiillerde Yapı ve Çok Anlamlılık* (Soydan 2017); “Eski Türkçede Çok Anlamlılık ve Bağlam: İşitme Alanı Algı Eylemleri” (Emeksiz 2017).

Bu çalışmanın diğer çalışmalardan farkı, Garib-nâme'deki bazı basit fiilleri çok anlamlılık açısından değerlendirmek ve hangi anlamlar yüklendiklerini ortaya koymaktır. Çalışmada tarama yöntemi tercih edilmiştir. Fiillerin yer aldığı beyitlerden örnekler verilmiştir. Örneklerin yer aldığı sayfa ve beyit numaraları hemen yanında parantez içerisinde gösterilmiştir.

Çalışmada tespit edilen basit fiillere ilişkin dil bilgisi kitaplarında birbirine benzer pek çok tanım ve açıklamalar yapılmıştır. Bu sözcük türüne ilişkin bazı tanım ve açıklamalar şöyledir:

Fiiller ve Basit Fiiller

Bir kılış, bir durum veya oluşu anlatan kelimeye fiil denir (Banguoğlu 1998: 408). Korkmaz (2014: 487-488)'a göre, şekil bilgisinin isimden sonra en önemli ögesi olan fiiller, iş ve hareket bildiren önemli sözlerdir. Fiiller, karşıladıkları hareketler ile zaman ve mekân kapsamı içinde, somut ve soyut nesne ve kavramlarla ilgili her türlü oluş, kılış, kılınış ve durumları bildirirler. Korkmaz (2014: 487-488), basit fiiller, kendi içlerinde daha basit anlamlı öğelere ayrılamayan kök fiillerdir, şeklinde açıklar.

Eserde tespit edilen kök hâlindeki fiiller ve bu fiillerin yüklendiği anlamlar ve beyit örnekleri şöyledir:

aç - : 1. iştah artırmak, midenin sağlıklı hâle gelmesi (G. 2854/591).

Yidügi sinmez ise şerbet içir

Ol dutılmış mideyi şerbet açar (G. 2854/591).

(Yediğini sindirememişse ilaç içir, böylece hasta mide açılmış (iyileşmiş) olur).

2. (sır) söylemek. (G. 11/681)

Geldi ol biş perdeden geçdi bu kez

Gizlenü cân râzını açdı bu kez (G. 11/681)

(Bu kez gelip o beş perdeden geçti ve gizli olan can sırrını açtı).

3. (gönül gözü) açmak. (G. 1/761)

Neye beñzer uşbu söz manisi ne

Aç gönül gözini bak manîsine (G. 1/761)

(Bu söz neye benzer, manası nedir; gönül gözünü aç da içindeki hikmete bak).

4. (yol vb.) açmak, engelleri kaldırmak. (G.1123/6)

Geldi Allah fazlı uş açdı yolum

Acz-ıla kalmış-iken dutdı elüm (G.1123/6)

(Allah'ın fazlı yetiştirdi; âciz kaldığım sırada elimden tutup yolumu açtı).

bil - : 1. bilmek (G. 533 /4).

Her ki maèni neydüğün bilmez-ise

Münkir oldur maniden almaz-ısa (G. 533 /4)

(Fakat anlamın (hikmet ve ilim) ne olduğunu bilmeyip ondan ders almayan kişi de münkirdir).

2. anlamak (G. 535/10).

Kim bilesin koz nedür âlem nedür

İşid imdi kim hikâyet nitedür (G.535/10)

(Ceviz ve kâinatın ne olduğunu bilmek için şimdi bu hikâye nasıldır dinle).

Bir katı hayvân-durur bellü beyân

Ol dahı taş kat durur bilgil âyân (G.537/2)

(Biri de hayvan tabakasıdır; o da dış kattadır, bunu da açıkça anla).

3. ulaşmak (G. 537/10).

Diñle imdi her birinüñ adını

Kim bilesin uşbu sözün dadını (G. 537/10)

(Şimdi her birinin adını dinle de bu sözün zevkine ulaş).

4. öğrenmek (G.561/8).

Çünkü bildüñ ilm-i ibret neyimiş

Diñle hikmet ol dahı kandayımış (G. 561/8)

(Artık ibret ilmini öğrendin; hikmet ilminin ne olduğunu ve nerede bulunduğunu da dinle).

İbretüñ bildüñ delîli neyimiş

İmdi gör hikmet dahı niçeyimiş (G. 567/8)

(İbretin delilini öğrendin; şimdi de hikmet ilminin ne olduğunu gör).

5. tatmak (G. 5/641).

İşid imdi her birinüñ adını

Kim bilesin uşbu sözün dadını (G. 5/641)

(Söyleyeyim de her birinin adını işit ve bu sözün lezzetini tat).

bit - : 1.yetişmek, büyümek (G. 7/617).

Biter anda ma'rifet yimişleri

Sağ gönülün böyle olur işleri (G. 7/617)

(Böylece marifet yemişleri büyür; hasta olmayan gönüller böyledir).

Biriküben bitmişem gülzâr-ıla
 Bile bitdüm her nebâtdan bâr-ıla (G. 1125/11)
 (Toplanıp gül bahçesi ile ortaya çıktım, her bitkide meyve olarak göründüm).

2. yeşermek (G. 7/691).

Öldi maèinde yine buldı hayât
 Ol hayâtdan bitdi bu cümle nebât (G.7/691)
 (Ölüp madende hayat bulunca bütün otlar ve ağaçlar ortaya çıkıp yeşerdi.)

3. (maden) çıkarmak, elde etmek (G. 1/711).

Maksud ol maèdin dimekte neyimiş
 Yaèni maèinden biter altun gümüş (G. 1/711)
 (O maden demekten maksat, altın ve gümüşün ondan elde edilmesidir.)

4. ortaya çıkmak (G. 9/725).

Sol yanasından meşakkatler biter
 Ol meşakkatden gönül bozlur yiter (G. 9/725)
 (Sol yandan zahmetler ortaya çıkar. Gönül bundan dolayı bozulur, kaybolur.)

Geldi bu kez Zühre hoş kıldı tarab
 Bitdi gönünde hevâ-yı bu'l-aceb (G. 10/917)
 (Sonra Zühre gelir, oyun ve eğlenceye boğar, artık gönlünde zaptedilmez şaşılacak arzular belirir.)

5. (boyu) uzamak (G. 7/757).

Biri tohm u dânedür kim ol saçar.
 Çün biter kaddi yiter girü biçer. (G. 7/757)
 (Biri onun tarlaya saçtığı tohum ve tanedir; o bitip boylanıp olgunlaşınca tekrar biçer.)

6. bağlı olmak (G. 5/761).

Altı nesneyle biter kamu işi
 Nedür ol altı bir anla iy kişi (G. 5/761)
 (Bunların işinin yapılması da alta şarta bağlıdır. Ey insan o altı şeyin ne olduğunu iyi anla.)

7. sona ermek (G.1029/7).

Ol dahı bitdi tamâm oldı tamâm
 İşiden söz manisın aldı tamâm (G.1029/7)
 (Bu da anlatılıp sona erdi ve işiten sözün özünü eksiksiz alıp gitti.)

8. yaratılmak, oluşmak (G. 1065/7).

Çünkü bitdi süfliden nefis ü hevâ
 Sûrete gelmek anın oldı revâ (G. 1065/7)
 (Çünkü nefis ve istekleri alçaktan yaratıldığı için vücuda gelmeleri onlara uygun görüldü.)

çık- : 1. Bulunduğu yerden gitmek, uzaklaşmak (G. 585/8).

Bırağur hoş vü halk üzre bakar
Yimege virür salâ kendü çıkar (G. 585/8).

(Artık sofrayı bırakır, halka bakar, yemelerini ister ve kendi gider).

2. içeriden dışarıya çıkmak (G. 109/2).

Katre katre değme yirden çıkdılar
Yüz urup yine deñize akdılar
(Damla damla her bir yerden çıkıp, denize yönelerek akarlar).

3. yükselmek (G. 1079/10).

Çün çıka başdan havada taht ura
Gözü olan câna karşı hoş dura
(Baştan yükselip havada yer tuttuğu zaman, ayna olup canın karşısında güzelce durur).

dak - : 1. geçirmek, takmak (G. 8/929).

Boynına dîn dakdı kudret bunlaruñ
Nitekim bir bağı ilden kullaruñ (G. 8/929)
(Kudret bunların boynuna din halkasını geçirdi, nitekim bu kulların bir tarafı o ülkeye bağlıdır).

2. ad vermek (G. 3/931).

Yir ü gök ad dakdılar ol iksine
Kul úaravaşdur bakarsañ üstine (G. 3/931)
(Bunlara yer ve gök adını verdiler, üstlerine bakarsan köle ve hizmetçi gibi iş yaparlar).

dol - : 1. kaplamak (G. 4/773).

Nemrûd odı dolmış-ıdı yiryüzü
Tütünde tunmış-ıdı gökyüzü (G. 4/ 773)
(Yeryüzünü Nemrut ateşi kaplamış dumanından da gökyüzü kararmıştı).

2. bir yerde toplanmak, bir araya gelmek (G. 8/803).

Dürlü nimet dünyada doldı tamâm
Yâni kim dostlar-ıçun kıldı makâm (G. 8/803)
(Dünyayı çeşit çeşit nimetlerle doldurdu ve dostluk gösterenler için de makam eyledi).

3. yanmak (G.10/893).

Dillerinde durmadın Allah adı
Her birinüñ göñli tolmuş ışk odı (G.10/893)
(Dilleri devamlı Allah'ı anıyor, her birinin gönlü aşk ateşi ile yanıyordu).

dut - : 1. kaplamak (G. 8/797).

Âh idiçek duta gögi tütünü
Zârisi eksilmeye düni günü (G. 8/797)

(Ah çekince dumanı gökyüzünü kaplar, inleyip sızlaması hiçbir zaman eksilmez).

2. saklamak, elde bulundurmak (G. 4/873).

Ben dutaram tende cânı ırmadın

Bini ister ulu kiçi durmadın (G. 4/873)

(Vücutta canı ayırmadan tutan benim; büyük küçük (insan) sürekli beni ister).

3. bulunmayan bir nesnenin yerini almak, onu aratmamak (G. 4/873).

Yirümi dutmaya hîç nimet benüm

Dünyada server benem izzet benüm (G. 4/873).

(Hiçbir nimet benim yerimi tutamaz, dünyada başta gelen benim, yücelik de bendedir).

4. (elini) kavramak, tutmak (G. 8/905).

Uşbu altı nesne dutdı elümi

Ol acızlıktan geçürdi yolumı (G. 8/905)

(İşte Hakk'ın bağışladığı bu altı şey beni, elimden tutup âcizlik evinden çıkardı).

5. bağlamak (G.10/913).

Degdi nevbet Mirrihe kıldı nazar

Et süñük dutdı vü bitdi azalar (G.10/913)

(Bu defa sıra Merîh'e geldi, onun nazarı ile et, kemik bağladı ve organlar ortaya çıktı).

6. belli bir süre bekletmek, durdurmak (G. 11/929).

Úul rükû'da dutdı durdı kendüzin

Ol karavaş secdeye urdı yüzün (G. 11/929)

(Kul kendini devamlı rükûda tuttu; hizmetçi de secdeye yüzünü kapadı).

7. yerleşmek, işgal etmek (G. 11/939).

Bu benî Âdem ki dutdı yiryüzün

Niçe dutmış Hazret'e bir gör yüzün (G. 11/939).

(Bu yeryüzüne yerleşen insanoğlunun Allah'a nasıl yöneldiğine bak).

8. ele geçirmek, işgal etmek (G. 6/951).

Anuñ-ıçun aña benzer hûları

Dünyayı dutmak durur ârzûları (G. 6/951)

(Onun için huyları ona benzer ve arzuları dünyayı baştan başa ele geçirmektir).

9. herhangi bir durumda bulundurmak (G. 1085/3).

Tenleri arı suya yunmak dutar

Cânları eşşk odına yanmak dutar (G. 1085/3)

(Vücutların temiz su ile yıkanması; canların aşk ateşine yanması onları temiz tutar).

10. (bir tarafa yönünü) çevirmek (G. 1091/7).

Diledüm kim yine varaydum aña

Yönümi dutdum girü andın yaña (G. 1091/7)

(Kavuşmayı arzu ettim ve tekrar yönümü ondan tarafa çevirdim).

Çünkü yönin dünyaya dutdı bu cân

Geçmiş işin aña her dem her zamân (G. 1081/ 11)

(Artık can yönünü dünyaya çevirdiği için, sürekli her zaman geçmiş işlerini hatırlaya).

11. (delil vb.) değerlendirmek (G. 1117/3).

Razı olduğın dilersen ol Celîl

Aña varmaga anı dutgıl delîl (G. 1117/3)

(O büyüklük sahibi Allah'ın razı olmasını istersen, ona varmak için onu delil olarak değerlendir).

12. (bir şeyin) yerini almak (G. 1121/3).

Bu yidi dutdı bularuñ yirini

Şerhî birle eydeyüm her birini (G. 1121/3)

(Bu yedisi onların yerine geçti; dinle de açıklaması ile her birini anlatayım).

geç- : 1. Bir yerden başka bir yere gitmek (G. 1045/ 3).

Geçdi bu kez cân işitdi oldı şâd

Hem bu sözün maênîsinden aldı dad (G. 1045/3)

(Can bu kez geçti, işitti, mutlu oldu. Hem bu sözün anlamından doğruluk aldı).

2. oturmak (G. 1059/ 6).

Geçdi cân tahtına çün dutdı makâm

Şehr kavmi didiler cümle tamâm (G. 1059/ 6)

(Gönül tahtına geçti, makama oturdu; şehir ahalisi; şimdi her şey tamamlandı, dediler).

3. bırakmak, vazgeçmek (G. 1077/11).

Ten yire düşmek diler ü nefis uçar

El işe irmez ü gönülden geçer (G. 1077/11)

(Vücut toprağa düşmek ister, nefis uçar; gönülden sayısız arzular geçer fakat hiçbir işe eli ermez).

kal - : 1.(bir işi) birine yüklemek (G. 10/903).

Hiç meded yokdur dahı benden baña

Gitdi benlik kamu iş kaldı saña (G. 10/903)

(Benim kendime imdadım olmaz; benlik benden uzaklaştı ve bütün işler sana kaldı).

2. yok olmak, bulunmamak (G. 7/ 903).

Benüm ile yâr u yoldaş gelmedi

Senden ayruk destgîrüm kalmadı (G. 7/ 903)

(Benim ile sevgili ve yoldaşlarım gelmedi; senden başka da elimden tutanım yok).

3. yürümez duruma gelmek (G. 10/905).

Her kim anuñ adlına tuş oldu ol

Hazret'e irmedi yolda kaldı ol (G. 10/905)

(Kim onun adaletine rastladıysa huzura kavuşmadı ve peygambere ulaşamadı, o yollarda kaldı).

4. eğleşmek, avunmak (G. 991/11).

Kaldı bunlar ol işâret üstine

Her biri hoş görünem dip dostına (G. 991/11)

(İşte bunlar o işaretle avunmuş ve her biri o dosta güzel görünmek için çırpınıp can atmıştı).

5. herhangi bir durumu sürdürmek (G. 1115/5).

Kaldı benden ışıık degülmiş ol hevâ

Anın ol ayrılığı gördi revâ (G. 1115/5)

(O aşk değil, istek ve arzu imiş; onun için ayrılığı uygun görmüş).

yit- : 1. kaybolmak (G. 9/725).

Sol yanasından meşakkatler biter

Ol meşakkatden gönül bozlur yiter (G. 9/725)

(Sol yandan zahmetler ortaya çıkar. Gönül bundan dolayı bozulur, kaybolur).

2. kâfi olmak (G. 10/781).

Uşbu altı kişinüñ hâli saña

Mutlaka tanuk yiter önden soña (G. 10/781)

(İşte bu altı peygamberin hâli, baştan sona kadar senin için kâfi bir delildir).

3. ulaşmak (G. 991/9).

Ne ki varsa cümle âşıkdur aña

Hasreti şol kim yite bir kez aña (G. 991/9)

(Bütün varlıklar hep ona âşıktır; hepsi ona kavuşmak için hasret çekerler).

Sonuç

Bu çalışmada on basit fiil çok anlamlılık açısından incelenmiştir. Bunlar; aç-, bil-, bit-, çık-, dak-,dol-, dut-, geç-, kal-, yit- fiilleridir. Bu kök fiillerin çok anlamlılık açısından sayısal verileri şöyledir: aç- : 4, bil- : 5, bit- : 9, çık- : 3, dak- :2, dol- : 3, dut- : 12, geç- : 3, kal-:5, yit- : 3. Anlam bakımından en fazla sayıda bit- ve dut- fiillerinin kullanıldığı, en az sayıda dak- ve geç-, çık-, dol-, yit- fiillerinin kullanıldığı görülmektedir.

aç- fiili, “iştah artırmak; midenin sağlıklı hâle gelmesi; (sır) söylemek; (göz) açmak; yol açmak; engelleri kaldırmak.” anlamlarında kullanılmıştır.

bil- fiili, “bilmek; anlamak; ulaşmak; öğrenmek; tatmak.” anlamlarında kullanılmıştır.

bit- fiili, “yetişmek; büyümek; yeşermek; ortaya çıkmak; (maden) çıkarmak; (boyu) uzamak; bağlı olmak; tamamlanmak; sona ermek.” anlamlarında kullanılmıştır.

çık- fiili, “uzaklaşmak; içeriden dışarıya varmak; yükselmek.” anlamlarında kullanılmıştır.

dak- fiili, “takmak; ad vermek.” anlamlarında kullanılmıştır.

dol - fiili, “kaplamak; bir yerde toplanmak; yanmak.” anlamlarında kullanılmıştır.

dut- fiili, “kaplamak; saklamak; bulunmayan bir nesnenin yerini almak; (elini) bağlamak; kavramak; belirli bir süre bekletmek; yerleşmek; ele geçirmek; herhangi bir durumda bulundurmak; (bir tarafa) yönünü çevirmek; (delil vb.) değerlendirmek; (bir şeyin) yerini almak.” anlamlarında kullanılmıştır.

geç- fiili, “bir yerden başka bir yere gitmek; oturmak; vazgeçmek.” anlamlarında kullanılmıştır.

kal- fiili, “bir işi birine yüklemek; hayatını sürdürmek; yürüyemez duruma gelmek; eğleşmek; herhangi bir durumu sürdürmek.” anlamlarında kullanılmıştır.

yit- fiili, “kaybolmak; kâfi olmak; ulaşmak.” anlamlarında kullanılmıştır.

Kısaltmalar

BTK : Büyük Türk Klâsikleri

G : Garib-nâme

Kaynaklar

Aksan, Doğan (2016). *Anlambilim- Anlambilimi Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Banguoğlu, Tahsin (1998). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Berbercan, Mehmet T. (2013). “Kutadgu Bilig’de Fiillerin Çok Anlamlı Yapısına Genel Bir Bakış”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. VI (24): 83-98.

Bréal, Michel (1924). *Essai sémantique (Science des significations)*. Paris: Hachette.

Copestake, Ann-Briscoe, Ted (1996). “Semi-productive Polysemy and Sense Extension. Lexical Semantics”. *The Problem of Polysemy*. Ed. by J. Pustejovsky, B. Boguraev. New York: Oxford University Press: 15-68.

Doğru, Fatih (2013). “Kâmûs-ı Türkî’den Türkçe Sözlük’e Anlam Değişimleri-Eylemler”. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 8 (9): 1183-1222.

Egro, Genciana A. (2009). “Dünyada ve Türkiye’de Anlam ve Kelime Değişmelerine İlişkin Araştırmalar Münasebetiyle”. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 4(3): 841-870.

- Emeksiz, Erk Z. (2017). “Eski Türkçede Çok Anlamlılık ve Bağlam: İşitme Alanı Algı Eylemleri”. 30. *Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri*. Ankara: Dilbilim Derneği Yayınları.
- Ercilasun, A. Bican-İz, Fahir-Kut, Günay (1985). “Âşık Paşa”. *Büyük Türk Klasikleri I*: 299-300.
- Erol, Arslan H. (2002). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*. Doktora Tezi. Çanakkale: On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gedizli, Mehmet (2013). “Türkiye Türkçesindeki Kök Fiillerin Yapı ve Anlam Özellikleri”. *International Journal of Human Sciences*. 10 (2): 567-581.
- Gökçe, Faruk (2015). “Kutadgu Bilig’de Kör- “Görmek”: Çok Anlamlılık, Metafor ve Gramerleşme”. *Türkbilig*. 29: 59-76.
- Kabaklı, Ahmet (1997). “XIV. Yüzyıl Tekke Şairleri-Âşık Paşa”. *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları: 353-356.
- Kahraman, Selçuk (2015). *Dilde Çok Anlamlılık ve Belirsizlik*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaağaç, Günay (1994). “Eş Yazılılık, Eş Seslilik ve Çok Anlamlılık”. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VIII*: 31-56.
- Korkmaz, Zeynep (2010). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri- Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öner, Mustafa (2012). “Türkçede yal “dinlenme; izin; ücret” ve Çok Anlamlılık”. *VII. Türk Dili Kurultayı*. Ankara. <https://independent.academia.edu/Mustafa%C3%96ner>. [13.05.2019].
- Soydan, Serpil (2015). “Ali Şir Nevâî’nin Eserlerinde Yer Alan Fiillerde Çok Anlamlılık”. *International Journal of Languages’ Education and Teaching*. UDES 2015 Özel Sayı: 2481-2493.
- Soydan, Serpil (2017). *Çağatay Türkçesinde Basit Fiiller ve Fiilden Fiil Yapım Eki Alan Fiillerde Yapı ve Çok Anlamlılık*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Toprak, Funda-Besli, Nurdan (2015). “Türkiye Türkçesi ve Türk Lehçelerinde Kuru Sözcüğünün Anlam Boyutları Üzerine Art ve Eş Zamanlı Bir Yaklaşım”. *International Journal of Languages’ Education and Teaching*. UDES 2015 Özel Sayı: 1001-1012.
- Uğur, Nizamettin (2007). *Anlambilim-Sözcüğün Anlam Açılımı*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Yavuz, Kemal (2000). *Âşık Paşa-Garib-nâme (Tıpkıbasım, Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma) I-II*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.